

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Основы теории речевой деятельности / Под ред. А.А.Леонтьева. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
3. Пентилюк М.І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови // Дивослово. – 1999. - №3. – С.8 -10.
4. Скалкин В.Л. Структура устнойязычной коммуникации и вопросы обучения устной речи на иностранном языке // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / сост. Леонтьев А.А. – М.: Рус. яз., 1991. – 360 с.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / За ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
6. Шелехова Г.Т. Уроки розвитку зв'язного мовлення в старших класах: Посібник для вчителя. – К.: "Альфа-М", 1996. – 36 с.

Ю.С. Коровкіна

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ТА ОСОБИСТІТЬ ПІДЛІТКА

В работе рассматривается воздействие кризиса подросткового возраста на формирование личности подростка и социальные факторы, способствующие девиантному поведению.

The article are considered influence of crisis of teenage age on formation of the person of the teenager and social factors promoting deviation to behaviour.

Порушення традиційних для України останніх десятиріч механізмів соціального регулювання і взаємодії, поведінка людей потребувала перегляду не лише соціальної політики, але й теоретичних засад, які стали підґрунтям в осмисленні того, що відбувається з людиною, яка логіка зміни подій, який механізм самозахисту і загальнодержавної підтримки людей.

У більшості випадків розвиток особистості підлітка пов'язаний з процесом статевого дозрівання. Дослідження другої половини ХХ століття підсилюють роль процесу соціалізації у психологічних змінах особистості у підлітковий період. Цей вік вважається найважливішим і складним періодом людського буття, а психічна напруженість, що узгоджується з формуванням цілісності особистості підлітка, залежить від багатьох факторів.

Питання девіантної поведінки та вплив її на особистість підлітка цікавить багатьох психологів та педагогів, а саме: І.С. Булах, Л.С. Виготський, І.С. Кон, М. Кле, Ф. Райс, Курт Левін та інші.

Наше завдання: проаналізувати, як криза підліткового віку впливає на прояви девіантної поведінки особистості підлітка.

Підліткова криза пов'язана з духовним зростанням особистості підлітка і змінює його соціальний статус. В психологічній літературі існують різні точки зору щодо характеру перебігу підліткової кризи:

- розуміння всього періоду підлітковості як однієї, безперервної, тривалої кризи;
- погляд на кризу, як на точку, момент дуже нетривалих за часом змін;
- розгляд кризи як результату неправильних виховних впливів;
- оцінка кризи, як необхідного і закономірного етапу психічного розвитку.

Аналізуючи всі ці твердження, ми можемо прийти до висновку, що в одних підлітків яскраво виявляються основні симптоми кризи: впертість, негативізм, егоцентризм, зухвалість, протести проти авторитетів, відчуження, порушення оцінки образу фізичного „Я” та ідентичності, асоціальність та адиктивність поведінки. В інших – особистісний розвиток відбувається без особливих екстраординарних зовнішніх проявів у власній та соціальній поведінці

Як стверджує І.С. Булах: „Криза періоду дорослішання може бути пов'язана з гетерогенною групою розладів особистості, загальна ознака яких – віковий етап їх появи і, як

правило, бурхливий полісимптоматичний перебіг” [1,210]. З одного боку більшість особистісних порушень даного віку мають перехідний характер. З іншого – саме в цей період закладаються основи розладів особистості, котрі можуть надалі виявлятися в дорослому віці.

Дослідники криз психічного розвитку (І.С. Булах, Л.С. Виготський, І.С. Кон, М. Кле, Ф. Райс та ін.) виділяють в них три етапи:

- 1) Передкритичну або негативну фазу – період порушення, розладнання звичних форм поведінки і раніше сформованих структур.
- 2) Власне момент кризи.
- 3) Посткритичну фазу, тобто період побудови нового.

У підлітковому віці в особистості з’являються різні проблеми, і вона не завжди буває спроможна виробити відповідно новий соціальній ситуації розвитку механізми подолання труднощів. Підліткова криза об’єднує в собі різні механізми подолання труднощів. Підлітковість об’єднує в собі різні види поведінки і переживань, які пов’язані з труднощами особистісного зростання. Найчастіше вони характеризують, наголошує І.С. Булах, кризу ідентичності. Останню можна розглядати як реакцію на втрату статусу дитини, на глибоку невідповідність біологічних можливостей соціальним, на невпевненість у своїй компетентності [1].

Отже, становлення людини як індивіда та особистості, передбачає за Л.С. Виготським, діалектичний взаємозв’язок двох відносно автономних, але нероздільно пов’язаних один з одним рядів розвитку – **натурального та соціального** [2]. Дослідник відмічає, що слід признавати, що до початку кожного вікового періоду складається відповідне, специфічне, виключне, єдине і неповторне відношення між дитиною та оточуючою його дійсністю, перш за все соціальною, що характерно для даного вікового періоду. І це очевидно, так як людина – істота соціальна. [2, 250].

Важливий внесок в розуміння даної проблеми вніс психолог Курт Левін. Він виходив з того, що людська поведінка є функція, з одного боку, особистості, з іншого – оточуючого

середовища. Властивості особистості і властивості середовища взаємопов'язані. „Як дитина не існує поза родиною, школою і т.д., так і ці суспільні інститути не існують окремо від взаємодіючих з ними та дякуючи їм *індивідів*” [4, 122-142].

Важливим процесом перехідного віку К. Левін вважає розширення життєвого простору особистості, кола його спілкування, групової приналежності і типу людей, на які вона орієнтується. Поведінка підлітка визначається, перш за все, *маргинальністю* (проміжністю) його положення. Переходячи з дитячого світу у дорослий, підліток не належить повністю ні до того, ні до іншого світу. Специфічність його соціальної ситуації і життєвого світу проявляється в його психіці, для якої типовими є внутрішні протиріччя, невизначеність рівня уподобань, підвищена сором'язливість і одночасно агресивність, схильність приймати крайні позиції і точки погляду. Ця напруженість і конфліктність тим більша, чим гостріша різниця між світом дитинства і світом дорослого, чим важливіші грані, що розділяють їх. Тому ступінь підліткової поведінки ніколи не буває однаковою [4].

Більшість дослідників звертають увагу на вивчення взаємозв'язку між девіантною поведінкою та низькою самооцінкою підлітка. Так як кожна людина прагне до позитивного образу „Я”, знижена самоповага переживається як неприємний стан, а сприймання себе асоціюється з визволенням від переживань, що травмують особистість. Це сприяє таким вчинкам людини, які зменшують суб'єктивну ймовірність самоповаги та підвищують суб'єктивну вірогідність сприймання себе.

І.С. Кон наголошує, що знижена самоповага статистично пов'язана у підлітків практично з усіма видами девіантної поведінки – брехливість, приналежність до злочинних груп, скоєння правопорушень, адиктивна поведінка (вживання наркотиків, пияцтво), агресивна та суїцидальна поведінка, різноманітні психічні порушення.

Аналізуючи цей зв'язок, дослідник виділяє чотири головні гіпотези.

1. Девіантна поведінка сприяє пониженню самоповаги, тому що залучений до неї індивід мимовільно засвоює і розділяє негативні відносини суспільства до своїх вчинків, а тим самим і до себе.

2. Низька самоповага сприяє росту антинормативної поведінки: приймаючи участь в антисоціальних групах і їх діях, підліток намагається тим самим підвищити свій психологічний статус у ровесників, знайти такі способи самоствердження, які у нього не були у родині та у школі.

3. При деяких умовах, особливо при низькій початковій самоповазі, девіантна поведінка сприяє підвищенню самоповаги.

4. Крім деліквентності важливий вплив на самоповагу здійснюють інші форми поведінки, значимість яких з віком змінюється [3, 252].

Виявляється, що дослідник перевагу віддає другій та третій гіпотезі. У більшості підлітків позитивні самооцінки превалюють над негативними, причому з віком ця тенденція посилюється – самокритика, неподобство собою переважають помітні недоліки і тим самим підвищують самоповагу. Однак, у деяких підлітків цього не відбувається, і вони постійно почувають себе невдалими. Їх негативне самосприймання складається з трьох різних, але взаємопов'язаних видів досвіду.

По-перше, вони вважають, що не мають особистісно-ціннісних якостей чи не можуть здійснювати особистісно-цінні дії і, навпроти, мають негативні якості чи здійснюють негативні дії.

По-друге, вони вважають, що значимі для них інші особистості не відносяться до них позитивно чи відносяться негативно.

По-третє, вони не мають чи не вміють ефективно використовувати механізми психологічного захисту, що дозволяє зняти чи пом'якшити наслідки перших двох елементів суб'єктивного досвіду [3, 253].

Дійсно, девіації – не кращий і не єдиний спосіб позбавитися почуття самонезадоволення, підвищити самооцінку. Висока самоповага злочинця нерідко

проблематична, в ньому багато напускного, демонстративного, у глибині душі він не може виміряти себе загальним масштабом, і рано чи пізно це з'ясується. Тим не менш, девіантна поведінка як засіб підвищення самоповаги і психологічного захисту достатньо ефективний.

І.С.Кон стверджує, що девіантна поведінка спочатку завжди буває немотивованою. Підліток, як правило, бажає відповідати вимогам суспільства, але по будь-яким причинам (конституційні фактори, соціальні умови, невміння вірно визначати свої соціальні ідентичності і ролі, протиріччя значимості інших, недостаток матеріальних ресурсів, погане володіння нормальними способами соціальної адаптації і подолання труднощів) він не може цього зробити. Це відображає в його самосвідомості і дає поштовх пошуку інших напрямків [3, 254].

Важливий фактор такого розвитку – девіантні ровесники. Найявністю девіантної групи:

- а) полегшує здійснення девіантних дій, якщо особистість до них внутрішньо готова;
- б) забезпечує психологічну підтримку і заохочення до участі в таких діях;
- в) зменшує ефективність особистих і соціальних контрольних механізмів, які могли б загальмувати прояви девіантних нахилів.

Девіантні вчинки підвищують привабливість підлітка, що скоїв їх, для інших, що приймають такий стиль поведінки; здійснюючи антинормативні вчинки, підліток притягує до себе увагу, інтерес. Разом з цим девіантні вчинки посилюють потребу підлітка в соціальному заохоченні групи, особливо якщо він виріс в нормальному середовищі, де така дія засуджується. Також девіантні дії викликають осудження з сторони „нормальних” груп, навіть до виключення підлітка із такого суспільства. Це соціальне відчуження сприяє активізації спілкування підлітка з девіантним суспільством, зменшує можливості соціального контролю і сприяє подальшому посиленню девіантної поведінки і схильності до девіацій та адикцій. Для цієї ситуації характерно формування зворотної залежності між відносинами підлітка у родині і ступінню його

залучення у девіантну групу. В результаті девіантні вчинки з немотивованих становляться мотивованими.

Ми дійшли висновку, що криза підліткового віку має значний вплив на формування особистості підлітка. Підлітковість – період відчайдушних спроб „пройти через усе”. Потрапляючи в різні соціальні інститути у підлітка формуються або позитивні, або негативні якості особистості. Залучаючись до девіантних груп, підліток намагається утвердитися у суспільстві повноцінним її членом, навіть заперечуючи всьому позитивному у суспільстві своєю антисоціальною поведінкою.

Література

1. І.С. Булах Психологія особистості підлітка //Вікова та педагогічна психологія/ За ред. О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська та ін. – К.: Просвіта, 2001. – С.175-232.
2. Л.С. Выготский Педагогика подростка /Собр.соч.: в 6-ти т., Т 4. Детская психология. – М.: Педагогика, 1984. – С.2-242.
3. Кон И.С. Психология ранней юности.– М.: Просвещение, 1989.– 255с.
4. Хрестоматия по истории психологии /Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М.: Издательство МГУ, 1980. – С.122-142.

Л.Ю.Пузанова

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статтє раскрываються особености педагогической поддержки и превенции в предупреждении асоциального поведения подростков.

The article is dedicated peculiarities of pedagogical support and preventive activity to avoid unsocial teenager's behavior.

Існує банальна істина: краще запобігти хворобі, аніж потім її лікувати. Безумовно, цю тезу можна застосувати й до недуг моральних, які, на жаль, прогресують дуже швидко, зумовлені почасти неправильним вихованням. Тож на школу покладається важливе завдання – мінімізувати можливість